

נועים אליעזר

הקרי משפט
עמותה לחקר המשפט היהודי (ע"ד)
שיעורי מורינו הגאון רבי אליעזר רוט שליט"א
ויקהל תשפ"ב * מס' 222

בנין שמלאכת המשכן אינה דוחה שבת

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון וגו' (שמות ל"ה, ב').

פירש רש"י, ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן, לומר שאינו דוחה את השבת (מכילתא).

בחילוק בין ציווי של משה לישראל שהקדים אזהרת השבת לציווי המשכן ובין כשנצטוו מהקב"ה הוקדם לו הציווי על המשכן לאזהרת השבת

א) הנה כאן בפרשה, שמשה רבינו מצוה את בני ישראל על שמירת השבת, הקדים להם את אזהרת השבת לציווי מלאכת המשכן, וכמו שפירש רש"י (כאן) דאשמעינן שהקמת המשכן אינה דוחה את השבת. - אך לעיל בפרשת כי תשא (שמות ל"א, י"ג) בציווי שנצטוו משה רבינו מהקב"ה, הוקדם לו הציווי על המשכן ואחר כך האזהרה על השבת. דכתיב: "ויאמר ה' אל משה לאמר, ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם". ופירש רש"י: "ואתה דבר אל בני ישראל, ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן, אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה (מכילתא)". עכ"ל. ופירש עוד רש"י: "אך את שבתתי תשמרו, אף על פי שתהיו רדופין בזריזות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין ורקי מיעוטין (ר"ה י"ז): למעט שבת ממלאכת המשכן". עכ"ל.

ביאור הנצי"ב בשינוי בלשון המקראות בפרשת כי תשא מבפרשת ויקהל

ב) והנה בשינוי בלשון המקראות בין פרשת כי תשא לפרשת ויקהל, דבפרשת כי תשא (שמות ל"א, ט"ו) כתיב: "ששת ימים יעשה מלאכה, ובפרשת ויקהל (שמות ל"ה, ב') כתיב:

ששת ימים תעשה מלאכה". - יעו' בביאור הנצי"ב ב"העמק דבר", דבפרשת כי תשא מדבר על האנשים שהם עושי המלאכה, לכן כתיב "יעשה". אבל בפרשת ויקהל מדובר על המלאכה עצמה בלשון נקיבה, לכן כתיב "תעשה", ובא לרבות שאפילו להתחיל במלאכה בערב שבת, ויגמר מעצמו בשבת קודש שמצד הדין מותר, מכל מקום במלאכת המשכן אסור, שאין כבוד המשכן שיתחלל קדושת שבת על ידה אפילו בלא עבירה.

בירושלמי פ"ב דשבת ה"א

ג) והנה יסוד הדין שביאר הנצי"ב ב"העמק דבר" דילפינן בזה מהמשכן שאפילו שהמלאכה נגרמת מעצמה ביום שבת קודש כשתחילתה היה מבעוד יום חול, דלא לעשות כן, מפני שאין כבוד המשכן שיתחלל קדושת השבת על ידה, אפילו שאין בזה מעשה ידי אדם. - לכאורה יתבאר על פי זה הא דאיתא בירושלמי (פ"ב דשבת ה"א) לענין קדשים, בהא דקיי"ל שאין שורפין קדשים ביום טוב, ואין צריך לומר בשבת, וגרסינן בירושלמי: "זאת אומרת שאסור להצית האור [בערב שבת מבעוד יום] במדורת קדשים, אמר רבי יוסי בשבת כתיב לא תעשה כל מלאכה, וכאן היא נעשית מלאכה, ברם הכא התורה אמרה אין שורפין את הקדשים ביום טוב, ואין צריך לומר בשבת". והיינו, דבשבת האיסור הוא מעשה המלאכה של האדם, אבל איסור שריפת קדשים בשבת הוא דין על הקדשים, שהקדשים לא ישרפו בשבת, ולכן אסור גם לגרום שישרפו בשבת על ידי שיתחיל בערב שבת. - ויתכן דמקור הדין הוא מהא דשמעינן מהמשכן שאסור שיגמר מעצמו ביום שבת קודש, שאין כבוד המשכן שיתחלל קדושת השבת על ידה, והוא הדין בכל הקדשים.

ב"מושב זקנים מבעלי התוספות"

ד) והנה בספר "מושב זקנים מבעלי התוספות" (ריש פרשת ויקהל) הביא בשם הרי"ח [רבי יהודה חסיד], דמכאן למדנו ל"ט מלאכות שבת, שהרי אלה בגמטריא ל"ו, ודברים משמע תרי, ה' הדברים לרבות עוד אחד, הרי ל"ט. - ובסוף הפסוק, אשר צוה ה' לעשות אתם, כתיב חסר ו' לעשת, כי לדרוש התיבה תש"ע, כלומר ל"ט מלאכות לעשות אותם למשכן בששת ימים בלבד ולא בשבת. - ועוד כתב, מפני מה דרשו כן, אף על פי שבהרבה פסוקים כתוב "אלה הדברים", ולא דרשו כן, דשאני הכא שכבר כתב בפסוק "זה הדבר אשר צוה ה' לאמור", ואם כן הא דכתיב "אלה הדברים" הוא מיותר, לכן דרשו שבא לרמז על מספר המלאכות. - ועוד הקשה ב"מושב זקנים מבעלי התוספות", מפני מה הוצרכנו לדרשה שלא דוחה עשיית המשכן את השבת, הרי בלאו הכי אין עשה דמשכן דוחה עשה ולא תעשה דשבת.

בתירוצי ה"פנעח רזא"

ועיו' בספר "פנעח רזא" (כאן) שהקשה כן, דתיפוק ליה דאין עשה דמשכן דוחה עשה ולא תעשה דשבת. - וכתב, דאפשר שמכאן למדנו. ע"ש.

בתירוצי ה"רזא דמאיר"

ובפירוש "רזא דמאיר" (אות ו') כתב ליישב על פי דברי התוס' ביבמות (ו') דכיבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד המקום קס"ד דשפיר ידחה. ע"ש. והכא במשכן שזהו כבוד המקום ממש קס"ד שידחה, אף על פי שבשבת יש עשה ולא תעשה. ובאמת הטעם דאינו דוחה שבת אף על פי שהוא כבוד המקום, הוא מפני דשבת חמורה ששקולה כנגד כל המצוות.

בביאור החומרא ומלאכת המשכן

ונראה לפרש דבריו, על פי מה שנתבאר בשם הנצי"ב, שאין כבוד המשכן שיתחלל קדושת שבת על ידה, וככל הקדשים, וכמשנ"ת בירושלמי (פ"ב דשבת ה"א). והיינו, דאף על פי דבעלמא מותר להתחיל במלאכה בערב שבת ויגמר מעצמו בשבת, מכל מקום במלאכת המשכן אסור, מפני שאין כבוד המשכן שיתחלל קדושת שבת על ידה.

בביאור המהרי"ל דיסקין

(ה) ויעו' בחידושי המהרי"ל דיסקין (ריש פרשת ויקהל) ביאר לשון הפסוק (כאן) ששת ימים "תיעשה" מלאכה, ולא "תעשה" מלאכה, כמו בעשרת הדברות. ופירש, מפני דהכא עסקינן במלאכת המשכן, שהיה בא מלאך ומסייעו, וקס"ד שמותר לעשות כן גם בשבת דהוי כשנים שעשאוהו, ולזה בא הפסוק ואומר דאף על פי שששת ימים תיעשה המלאכה בסיוע המלאך, מכל מקום ביום השביעי

יהיה לכם קדש, שאסור לכם לעבוד, והטעם מפני דשבת שבתון לה', שגם אצל הקב"ה זה שבת, ואם כן המלאך לא יסייע אתכם בשבת, ונמצא שתעבדו לבד, וזה אסור לכם לחלל שבת לצורך המשכן. ע"ש. - ויסוד דבריו, מצינו בזהו"ק (ריש פרשת פקודי) שאדם נתן ידו לעשות המלאכה, מיד היה בא מלאך ומסייעו לגמור את המלאכה ונגמרת מאליה, וכדכתיב (שמות ל"ט, ל"ב) "ותכל כל המלאכה", ואחר כך כתוב "ויעשו בני ישראל".

❖ מי שמחלל שבת לצורך פיקוח נפש האם מקיים עשה דשבתון

וביום השביעי יהיה לכם שבת שבתון וגו' (שמות ל"ה, ב').

הקרת ה"אבני נזר"

(א) הנה בתשו' "אבני נזר" (או"ח סימן תנ"ה) חקר במי שמחלל שבת לצורך פיקוח נפש, האם על כל פנים לא קיים עשה דשבתון, שהרי לא שבת, ואף על פי שעשה בהיתר, וודאי שלא עבר על מצות שבתון, אבל מכל מקום לא קיים את המצוה. - וכתב דזה תלוי אם פיקוח נפש הותרה בשבת או דחוויה בשבת. דאם הותרה, מה שעשה אינו בכלל מלאכת שבת, ומקיים מצוות שבתון על ידי ששבת משאר דברים שאינם לצורך החולה. - ומייתי דוגמא לכך, מיעקב אבינו שאמר תרי"ג מצוות שמרתי, וביאר המהר"ל מפראג בספרו "גור אריה" (בראשית ל"ב, ד), דאף על פי שנשא שתי אחיות, מכל מקום קיים את המצוה במה שלא נשא אחרות, ואותם שנשא הותרו לו ברוח הקודש.

דברי המהר"ל מפראג

(ב) דיעו' בדברי המהר"ל מפראג בספרו "גור אריה", בתחילת פרשת וישלח, שפירש רש"י שם: "גרתי בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי, ותרי"ג מצוות שמרתי, ולא למדתי ממעשיו הרעים". ופירש המהר"ל מפראג, בזה"ל: "תרי"ג מצוות שמרתי. ואם

תאמר והא נשא שתי אחיות (פסחים ק"ט:). ויש לומר דזה היה על פי רוח הקודש, ומכל מקום תרי"ג מצוות קיים, שהרי לא נשא אחרות, רק אלו שנשא על פי רוח הקודש, וזה נקרא שקיים תרי"ג מצוות". עכ"ד. [וכיו"ב כתב המהר"ל מפראג בספרו "תפארת ישראל" (פרק כ'), בזה"ל: "מה שאמר תרי"ג מצוות שמרתי, והרי נשא ב' אחיות, ר"ל כי אלו ב' אחיות נשא על ידי רוח הקודש כו', ובזה שלא נשא יעקב ב' אחיות זולת אלו שתיים, קיים אשה אל אחותה לא תקח (ויקרא י"ח, י"ח), רק אלו ב' אחיות שהיה על ידי רוח הקודש, כן אין ספק כי זווג של אבות היה מן השי"ת על ידי רוח הקודש". עכ"ד].

דברי ה"אבני נזר"

(ג) ויעווי"ש בתשו' "אבני נזר" (או"ח סימן תנ"ה סק"ג וסק"ד) שכתב: "ואקדים ספק אחד, דהנה אם צריך לבטל מצות עשה כדי להציל נפש, הדבר ברור דאף שלא עבר על מצות עשה, מכל מקום לא קיים המצות עשה [רק מצות פקוח נפש], ואין לו שכר ממצוה שביטל אלא כחישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה. אם כן גם בשבת כשעושה מלאכה עבור חולה נאמר גם כן שלא קיים מצוות שבתה. - ונראה דאין לומר כן אלא להפוסקים שבת דחוויה אצל חולה, ומפורש ברש"י פסחים (דף פ"ד:): בהא דפסח הבא בטומאה אין בו משום

שבירת עצם דפסול הוא, פירש רש"י כיון דדחוויה עיין שם, הכי נמי חשיב לא שבת ממלאכה. אך להפוסקים דהותרה שבת אצל חולה, הנה המלאכה ההוא כמו שאר דברים שאינם מלאכה. ומקיים מצות שבת שבת במה ששבת משאר דברים שאינם צורך החולה. ויעקב אמר תרי"ג מצוות שמרתי, הגם שנשא שתי אחיות, כתב בגור אריה דאותם נשא על פי רוח הקודש וקיים במה שלא נשא אחרות, הכי נמי אותם דברים שהם לצורך החולה אינם מחללים השבת כלל, ומקיים במה ששבת ממלאכות שאינם לצורך החולה". עכ"ד.

בדקדוק האבני נזר

בעירובין ק"ב ע"ב

(ד) והנה ה"אבני נזר" (שם סק"ו) כתב לדקדק על פי דברי רש"י בעירובין (ק"ב:) דתמידין ומוספין של כל שבת ודאי הותרו, וכמו כן מילה שבכל שבת יש תינוקות למול וכן פיקוח נפש שמצוי תמיד, וגם במילה שמוצאים ודאי הותרו בשבת, וקרבות צבור של רגל שאירע בשבת הודחו בשבת ולא הותרו. - וז"ל: "לדעתי לא הותרה אלא בתמידין ומוספין הקבועים בכל שבת, דחשוב מצוותו בכך, כמו שפירש רש"י כריתות (דף י"ד). בסוף הסוגיא יעוויין שם. וכך הם דברי רש"י עירובין (דף

ק"ב:) וזה לשונו ומלאכה דאורייתא לא הותרה במקדש חוץ מהקרבת תמידין ומוספין הקרבין בשבת. וקרבת צבור שדוחין שבת מגזירת הכתוב. ולכאורה אין מובן הלשון, דאטו תמידין ומוספין לאו קרבת ציבור הם, ולמה עשה תמידין ומוספין דבר בפני עצמו. אך באמת לשונו מדוקדק מאוד, והורה לנו בלשונו הזהב דתמידין ומוספין הותרו ושאר קרבת צבור דחויין, וזה שכתב לא "הותרו" במקדש חוץ מתמידין ומוספין דאותרם הותרו. וסיים, ושאר קרבת ציבור "שדוחין", היינו קרבן ציבור של רגל שאירע בשבת הואיל ואינו שייך לשבת ולא מצוותו דקרבן בכך שיהיה בשבת דוקא, רק שעכשיו אירע שחל בשבת, דומה לטומאה דחוויה בשבת. עכ"ד. ה"אבני נזר".

דברי ה"אבני נזר" בלפנותא ממילה

והנה ע"ש ב"אבני נזר" (שם סק"ט) שכתב: "נראה לי דקרבת הרגל שחל בשבת דחוויה, ודוקא מילה שבכל שבת יש תינוקות למול, [דבסנהדרין (נ"ט): איתא, ביום השמיני ימול, למישרי שבת אתיא, מבואר דמילה בשבת הותרה]. והנה לפי זה בחולה נמי דבכל שבת יש כמה יולדות, ותינוקות שמלין אותם וצריך למצוץ דמם שהותרה המלאכה משום פיקוח נפש, ושאר חולים הותרו כמו מילה, בשגם דש"ס יליף פיקוח נפש קל וחומר ממילה כו". עכ"ד.

בתשו' התשב"ץ ח"ג סי' ל"ז

ה) ובתשו' התשב"ץ (ח"ג סימן ל"ז) דן האם חולה בשבת שהוא במצב של פיקוח נפש הוא בגדר דחוויה או הותרה, והוכיח דהו"ל הותרה, מהא דילפינן ביומא (פ"ה) דפיקוח נפש דוחה שבת מעבודה, והרי עבודה הוי הותרה בציבור. וגם דהגמ' ילפינן ממילה, ומילה גם כן הותרה כמו עבודה. - ואפילו הכי כתב התשב"ץ, דאף על פי דשבת הותרה בפיקוח נפש ובקרבת ובמילה, מכל מקום כל שאפשר למעט בחילול שבת צריך למעט, וכדאיתא במנחות (ס"ד.) לענין קציצת גרוגרות. והיינו דצריך לדקדק אם אפשר לעשות באופן המותר.

בתשו' "שאגת אריה" סי' נ"ט

ו) ובתשו' "שאגת אריה" (סימן נ"ט) הביא מהטור יו"ד (סימן רס"ו) בשם רבינו אלעזר הלוי, לענין מילה בשבת דלא ימול האב, אלא ימול אחר, מכיון שרצונו לתקן את הבן. והוכיח ה"שאגת אריה" מזה, דאף על פי שמילה הותרה בשבת כל שיכול לעשות בהיתר חייב לעשות בהיתר.

בגדר עשה דשבתון

ז) והנה הביאור בחיוב לעשות בהיתר, הוא מפני שיש מצות עשה דשבתון, ולכן מחוייב לעשות באופן המותר. ושמעין דזהו חיוב מהתורה לעשות בהיתר כשאפשר בכך.

בביאור שיטת הרז"ה בעל המאור

בסוגיא דאשתפוך חמימי

ח) ובעיקר מצות עשה דשבתון, יש לבאר דעת הרז"ה בעל המאור בהא דאיתא בשבת (קל"ד:) מרחיצין את הקטן בין לפני המילה כו'. דעת הרז"ה דכשאישתפוך חמימי דבתר מילה, מקמי מילה, תדחה מילה. ע"ש (נ"ג ע"א מדפי הרי"ף), שכתב: "וראיה לדבר מההוא ינוקא דאשתפוך חמימיה, כדאיתא במסכת עירובין, וכ"כ הרי"ף ז"ל בסוף זה הפרק, והיכא דאשתפוך חמימא דינוקא או דאיבדור סמנים בתר דאימהול, עבדינן ליה בשבתא משום סכנה. דשמעין מיניה דאי אשתפוך חמימי מקמיה דאימהול, תדחה מילה ולא תדחה שבת. ואע"פ שמכשירין שלאחר שחיטת הפסח דוחין את השבת, התם במכשירין שאי אפשר לעשותם מערב שבת אבל מכשירין של מילה, כגון חמין לרחוץ בו שאפשר להחם לו מע"ש אינן דוחין את השבת, אלא אם כן נשפכו חמין שלו לאחר מילה כו". עכ"ל. - והרמב"ן פליג, וס"ל דאין למצוה אלא שעתה, ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אחר כך לדחות את השבת, דבתר הכי פיקוח נפש הוא דדחי ליה, ולא מכשירי מילה. ולכן שרי למימהליה. ולדבריו הא דמייתי הרי"ף להיחא דאשתפוך חמימיה, היינו שנשפכו קודם המילה.

בתשו' "חתם סופר" אהע"ז סי' א'

ט) אמנם כ"ז בספק אם נצטרך אחר כך לחילול שבת, וכמו שכתב ה"חתם סופר"

בשו"ת אהע"ז (סי' א'), דאם הוה ידעין דבודאי נצטרך לחלל שבת אחר המילה, בכהאי גוונא לא התיר הרמב"ן. ורק בגוונא דהוה ספק אם יצטרך כלל חמימי לאחר המילה, ולכך מלין, ואם יצטרך אחר כך, יהא פיקוח נפש דוחה שבת.

בקושיא משבת קל"ז ע"א

י) והנה נתקשו האחרונים, והובאו במהרש"ם (ח"ה סי' ל"ה), לדעת הרז"ה, מהא דפריך לקמן (קל"ז.) לרשב"ג דס"ל כל ששהא ל' יום באדם אינו נפל, הא לא שהה ספיקא הוי, מימהל היכי מהלינן. ומשני אמר רב אדא בר אבהו מלין אותו ממה נפשך, אם חי הוא שפיר קא מהיל, ואם לאו מחתך בבשר הוא. - והקשו האחרונים, דיש לאסור מחמת המציצה דהוי מפרק, האסור גם במת. ונהי דאחר המילה מחוייב מטעם פיקוח נפש, מכל מקום לדעת הרז"ה אסרינן בכהאי גוונא, כשיצטרך אחר כך לדחות שבת.

הערת המהרש"ם

יא) ובעיקר הקושיא, כבר העיר המהרש"ם (ח"ה סי' ל"ה), דהא מפרק אינו אלא כשצריך לדם, והכא אם מת הוא, אינו צריך לדם. ומה דצריך לדם משום ספק, לא חשיב כצורך בדבר, ע"ש שהביא מקור לכך. - ועש"ה, שהפרמ"ג (בפתיחה להלכות שבת), כתב להדיא דגם בכהאי גוונא חשיב מפרק, ומה"ט כתב דרשב"ג ס"ל דאין מפרק באדם ובהמה. וע"ע "ישועות יעקב" (סי' ש"ל).

בביאור עפ"ד החת"ם

יב) ונראה דלמש"כ ה"חתם סופר", דכשהחילול הוא בודאי, בהא גם להרמב"ן אסור, יקשה אם כן אף להרמב"ן, שהרי ע"י המילה בודאי יעשה למציצה, דהוי ליה סכנתא, ומעיקר המצוה היא. והנך רבותא בתרא, שהעמידו דבריהם ע"ד הרז"ה, נקטו דלדעת הרמב"ן, כיון דאין למצוה אלא שעתה, לא אכפ"ל גם בדחיית האיסור בודאי עי"ז.

בהכרעת החת"ם

יג) אמנם הלא הכרעת ה"חתם סופר" דלא שייך בזה למעשה המצוה במצב דיחוי

לאיסורים. אלא דאם כן הדרין למיחש במילתו שמא הוי נפל, ויאסר משום המציצה.

בקושיא בגמ' בשבת קל"ד ע"א

(ד) והנה בהא דפרכינן מימהל היכי מהלינן, יל"ע דהלא סמכינן ארובא בכל התורה, ואם כן מה"ט שפיר יש למולו כחי גמור. אלא בהכרח דמצינו שהחמירו בספק נפלים לחוש למיעוטא, וכמש"כ התוס' יבמות (ל"ז: ד"ה הא כו'. וה"נ מחומרא דשבת יש לחוש למיעוטא. - ויעו' בשו"ת חת"ס (י"ד סי' רמ"ז) שהכריח כן דהלא המתנת שלשים יום באדם הוא דרבנן, וכמש"כ התוס' שם, ואם כן מאי פריך דהיכי מהלינן, ובעל כרחך דמשום חומרא דשבת חיישינן למיעוטא.

בפולפול ביישוב הקושיא

(טז) והנה לפי זה יש לומר לחדודי, דכיון דמילה גופא דוחה שבת, לא מסתברא לבטלה מפני חשש חילול שבת. - וגדולה מזו מצינו בריטב"א מגילה (ד'): דתירץ הקושיא, למה לא גזרו במילה בשבת כמו בשופר ולולב, דמכיון דמילה גופא דוחה שבת, לא מסתברא לבטלה מפני חשש חילול שבת. וז"ל: "שאינן לגזור במילה גזירה דרבה, שהרי היא עצמה מלאכה גמורה והותרה משום מצות מילה, ואיך נגזור בה שמא יעשה מלאכה אחרת". עכ"ל. ואם כן ה"נ, י"ל דלא מסתברא למיחש לחומרא דשבת, דע"ז תדחה מצות מילה בשבת, שהרי מילה עצמה דוחה שבת. ולכן לענין עצם האיסור דשבת, בעינן שיהא בגדרי ההיתר האמורים בשבת, ולכך פרכינן דהיכי מהלינן, הלא יש למחש למיעוטא מחומרא דשבת. אולם בנוגע לאיסורא דשבת דהויין מחמת גרם דחיית פיקוח נפש, דזהו גופא הוי מחמת חומרא דשבת, לא מסתברא לאסור. כיון דבשעת עשיית המילה אין האיסור לפנינו, ואע"ג דודאי יעשה, מכל מקום כיון דהחשש לכך הוא מחמת חומרא דשבת, יש להעמידו בעיקר הדין, ורק מעשה חילול בידים בשעת המילה שייך להחמיר בו, ולא במה שיתגלגל אח"ז.

רחיה למה שנתבאר

(טז) הן אמנם דיש למשדי נרגא בזה, דבשלמא אם הך כללא דחיישינן למיעוטא מחמת חומרא דשבת הוי לענין מילה בלבד, שפיר

י"ל כמשנ"ת, דמכיון דמילה עצמה דוחה שבת לא מסתברא לאסורה באיסורי שבת. אולם הלא הך כללא דחיישינן למיעוטא מחמת חומרא דשבת הוא דין כללי, ולא במילה דוקא, אם כן אין לדון לאוקמי אעיקר דינא דאזלינן בתר רובא מחמת חומרא דמילה הדוחה שבת.

ביישוב דעת הרז"ה

(יז) אמנם נראה ליישב, דדברי הרז"ה אמורים בגוונא שהחילול שבת הוא בדרך אקראי, וכגון אשתפוך חמימי, שהרי מכינים המים בע"ש, ולא בשבת, ויסוד האיסור לדבריו הוא מפני שמבטל מ"ע דשבתון, דבזה שמכניס עצמו למצב פיקוח נפש, גורם לבטל מ"ע, ודמיה להא דאיתא רפ"ג דיבמות שאסור לישא אחות אשת אחיו, שמא ימות אחיו, ונמצא מבטל מצות יבום.

בתירוץ הגרש"ש

(יח) והנה יסוד הדברים הוא כמו שיישב הגרש"ש בזה, קושיית ה"אבני נזר" אהע"ז (סי' רמ"ד), דלדעת הרז"ה שאסור לעשות מעשה שע"י יחללו שבת, אם כן היאך פרכינן בכתובות (ג'): דלדרוש להו דאונס שרי, ואיך מותרת ליכנס לחופה, הרי גורמת בזה שתבעל להגמון. ויישב הגרש"ש ה"ה דדברי הרז"ה אמורים רק כשמבטל מ"ע דשבתון, אולם מצד גדרי האיסורים, מותר לאדם להכניס עצמו להתירא דפיקוח נפש.

הערה מרברי הפוסקים

(יט) ואמנם דיש להתבונן בהך סברא, דאם כן להפוסקים דאין אשה מצווה בעשה דשבתון, אם כן תחמם אשה את המים. אכן י"ל, דגדרי העשה דשבתון אתייה כענין השביתה ממלאכה האמורה בשבת, שלא היא כחול לגבי, וא"צ שיהא בגדרי העשה דשבתון כפשוטו, אלא חזינן בהאי עשה דרצון ה' שיהא מנוחה ביום שבת. והך ענינא הוי בנשים כבאנשים. אכן כ"ז רק כשהחילול שבת הוא בדרך אקראי, דיש ביטול מ"ע דשבתון ע"ז, אבל בגוונא דזהו מצוותו, וכך הוקבעה צורתו, אין בכך ביטול מ"ע דשבתון, דלא נאמרה בכהאי גוונא המצוה לשבות. ואם כן מבואר היטב דלא שייך לדון במציצה מד' הרז"ה, דדבריו אמורים רק כשהחילול

הוא באקראי, אבל מצות מציצה דהיא מעצם מצות מילה, אין בכך ביטול לעשה דשבתון, ושפיר יש לחלל שבת בכהאי גוונא. וכעבודת הקרבנות בשבת, דאי"ז ביטול לשבתון.

הוראת מו"ז מרן הגר"ש

אלישיב זללה"ה

(כ) ובאמת שמעתי ממו"ז מרן הגר"ש אלישיב זללה"ה, דרופא או מילדת אינם צריכים להשתמט מלחלל שבת לצורך חולה או יולדת, דאין בכך ביטול מ"ע דשבתון, כיון שלא היתה באפשרות להמנע מכך, ומאחר וזהו מצוותו אין בזה ביטול מצות עשה, דכל דברי הגרש"ש בדעת הרז"ה, דהמחלל שבת לצורך פיקוח נפש מחלל עשה דשבתון, נאמרו כשנשפכו המים בשבת, שאינו אלא מקרה, שהרי בדרך כלל מכינים את המים לרחיצת התינוק לפני השבת, ולא בשבת, בזה אמר הגרש"ש שבחימום המים מבטלים עשה דשבתון, אבל כשמחללים שבת לצורך יולדת או להצלת חולה, שלא היתה אפשרות להמנע מכך, מאחר וזהו מצוותו, אין בכך ביטול מצות עשה. עש"ה.

בקושיית ה"שאנת אריה"

(כא) והנה לפמשנ"ת מיושב קושיית ה"שאנת אריה", וה"חתם סופר" לעיל (ק"ו). כתב ע"ז, דמטו בה משמיה דגברא רבא הגר"ב פרנקל, עש"ה. דלשיטת הרז"ה והרשב"א, דכשנשפך חמימי דלאחר מילה קודם המילה, נדחית המילה ולא יהא גרם דחיית שבת מפיקוח נפש אם כן מנ"ל דמקלקל בחבורה חייב, דלמא במילה עצמה דהוה קלקול, לא הוצרך קרא להתיר, דתיקון מצוה לאו תיקון הוא, אלא רק משום המציצה שאחריה, שהיא בודאי תיקוני גברא להצילו מסכנת נפשות, והלא להרז"ה והרשב"א אין מלין בכהאי גוונא מפני חילול שבת דאחר כך, וה"נ הו"א דלא למולו משום המציצה, ולהכי אשמעינן קרא דמלין. את"ד. - אולם להאמור אי"ז ענין לדברי הרז"ה והרשב"א, כיון דכך צורתה של המילה, דאחר כך היא צריך למצוץ, ורק כשהחילול שבת הוא באופן ארעי, ובדרך אקראי, קאמרו דאסרינן למול בכהאי גוונא.

בתירוץ ה"חתם סופר"

כב) ובאמת דהח"ס תירץ כיו"ב, דהלא במכשירין שא"א לעשותן מע"ש, לא נחלקו הרז"ה והרשב"א, וכמו שכתב הבעה"מ להוכיח מהפשטת הפסח ושאר מכשירין, דדחו שבת, וגם מהרשב"א מבואר להדיא דאין חילוק בין מצוה שיש בעשייתה דחיית שבת, כגון פסח, ובין מצוה שאין בעשייתה דחיית שבת, כגון שמחת יו"ט, דהרי מייתי מדינא דאיסור שחיטה ביו"ט כשאין לו עפר מוכן מבעו"י, ויהא מוכרח לעבור באיסור דרבנן. ואי"ז בגדרי דחייה. ואם כן במציצה,

אע"פ שיש בזה דחיית שבת, מכל מקום כיון שא"א לעשותו מע"ש, בכהאי גוונא אמרינן לכו"ע אין למצוה אלא שעתה, ומלין ואחר כך עושין המכשירין שא"א לעשותן מע"ש, אפי' שיש בהם חילול שבת, כיון שהוא פיקוח נפש. רק דלמשנ"ת אין זה בגדר היתר למכשירין שלאח"כ, אלא דלא נאסר מעולם בכהאי גוונא דהויין כצורתו.

הכרעה מפורא בהנ"ל

כג) והאמת יורה דרכו דאי"ז נכון, ובפרט מש"כ בנוסחא קמייתא, דהרי סו"ס איכא קמן

צד למימר דהוי ליה נפל, וממילא להך צד אין היתר לחלל שבת, ואין מצוה בכך. וממילא ע"ז איכא עשה דשבתון. וכמו"כ נדחה מש"כ ליישב הקושיא מהא דאיכא ילפותא במקלקל בחבורה דחייב, דהרי דיינינן קודם דילפינן למצות מילה שדוחה שבת, ואם כן אין לנו אכתי את צורת מצותה דנימא דלא נכלל באיסור דשבתון. ודו"ק. וכל דברינו לפילפולא בעלמא, דקב"ה חדי בפילפולא דאורייתא.

בענין שהנשים נתנדבו תחילה לגברים למלאכת המשכן

ויבאו האנשים על הנשים

(שמות ל"ה, כ"ב).

ברבינו בחיי (כאן) כתב: "ויבאו האנשים על הנשים. כי לשון על הנשים יורה כי הנשים באו שם בתחלה, וכאשר באו האנשים כבר מצאו שם הנשים שהביאו שם נדבתם תחלה כו". עכ"ל.

כדין דאין מקבלים צדקה מהנשים

א) והנה יש לעיין איך הותר ליטול צדקה מהנשים כשהגיעו לפני בעליהם, הרי מבואר בב"ק (ק"ט). שאסור ליטול צדקה מן הנשים אלא דבר מועט דחיישינן שנתנה שלא ברשות בעלה והוי גזל. וכן פסקו בשו"ע יו"ד (סימן רמ"ח סעיף ד').

בחידוש הנו"ב דרשאי ליטול

צדקה דכשהאשה אומרת

שבעלה נתן לה רשות

ב) אכן יעו"י בתשו' "נודע ביהודה" (קמא יו"ד סימן ע"ב) שחידש, דהא דאסור ליטול צדקה מהנשים הוא רק בסתמא, אבל אם האשה אמרה שבעלה נותן לה רשות לתת צדקה לא חיישינן שהיא משקרת. - ועל פי זה י"ל דמרבינו בחיי מוכח כן, דמהאי טעמא קיבלו את נדבת המשכן מהנשים

אף על פי שהיו בלא בעליהם, מכיון שהנשים בקשו רשות מבעליהם לנדבה זו.

מבאר דאין הכרח מרבינו

בחי' לחידוש דין הנו"ב

ג) הן אמת דאין הכרח מרבינו בחיי לדברי ה"נודע ביהודה", דיתכן דבאמת אין האשה נאמנת לומר שנותנת ברשות בעלה, והא דקיבלו מהנשים את נדבת המשכן אף על פי שהיו בלא בעליהם, הוא משום שנדבת המשכן היה קודם תקנת חכמים שתיקנו שמעשה ידיה של אשה לבעלה, ולכן לא נהגו איסור זה ליטול צדקה מהאשה כשהוא שלא ברשות בעלה.

כדברי ה"פתחי תשובה" בשם הספורנו

ד) ובעיקר דברי ה"נודע ביהודה" הנ"ל, יעויין ב"פתחי תשובה" בשו"ע (יו"ד סימן רמ"ח סק"ג) שהביאו, וסיים: "ועיין בפירוש הספורנו על התורה פרשת ויקהל בפסוק ויבואו האנשים על הנשים". עכ"ד.

מהספורנו מבואר דלא כהנו"ב

דהנה הספורנו כאן כתב: "ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה, כדי שיקבלו הגבאין מהן, שאין מקבלין מן הנשים אלא דבר

מועט". עכ"ל. [וב"משך חכמה" יליף דבר זה מפסוק לעיל (שמות כ"ה, ב) "מאת כל איש", ולא אשה]. - וכוונת ה"פתחי תשובה" דמהספורנו חזינן דלא כהנודע ביהודה, דהלא לפי דברי ה"נודע ביהודה" שפיר אפשר להקל מהנשים כשיאמרו שבעליהם מסכים להם.

ביאור פירוש רש"י עה"ת כאן

ה) והנה ברש"י (כאן) פירש: "על הנשים. עם הנשים וסמוכין עליהן". עכ"ל. ובספר "נחלת יעקב" על פירוש רש"י, מבנו של ה"משאת בנימין" ביאר דברי רש"י, בזה"ל: "ולפי דקשיא ליה שאין מקבלין צדקה מן הנשים אלא דבר מועט, לפיכך אמר שבאו האנשים עם הנשים". עכ"ד.

ביאור ה"באר בשדה"

ו) ואגב יעו"י בספר "באר בשדה" לרבי בנימין מנחם דאנון, תלמידו של ה"חסדי דוד" על פירוש רש"י על התורה (כאן) שביאר הטעם שהנשים הלכו בסמוך, בזה"ל: "משום דבסמוך כתיב כל נדיב לב הביאו חח וזזם כו' שהם תכשיטי נשים, וכשאלו מהן תכשיטיהן למלאכת המשכן לא רצו הנשים לתת ביד בעליהן שלא האמינו להם שמא משקרי להו ואפשר שיעשו מהם עגל כמו שעשו בפעם אחרת, לזה הלכו סמוך להם לראות אם יתנום למלאכת המשכן". עכ"ד.

בשכר שהנשים לא נתנו נזמיהן לעגל

ויבוא האנשים על הנשים וגו'
(שמות ל"ה, כ"ב).

בספר "דעת זקנים מבעלי התוספות" (כאן) כתבו: "ויבואו האנשים על הנשים, כלומר לשלול מהן תכשיטיהן, כדכתיב חח וזנום, ואף על פי כן הנשים שמחות וזהירות במלאכת שמים, כדכתיב (שמות ל"ה, כ"ו) וכל הנשים אשר נשא לכן אותנה, לפיכך זכו הנשים שלא לעשות מלאכה בראש חודש, לפי שבמעשה העגל לקחו תכשיטיהן בעל כרחן כדמשמע מדכתיב (שמות ל"ב, ג') ויתפרקו וגו', ובמעשה המשכן שמחו בנתינה, לפיכך נתן להם ראש חודש ליום טוב. ונראה לי דזהו ראש חודש ניסן שבו הוקם המשכן, ואגב אותו ראש חודש משמרות כל ראשי חדשי שנה". עכ"ל.

דברי הטור או"ח סי' תי"ז

א הנה הטור (או"ח סימן תי"ז) כתב, שהנשים בטלות ממלאכה בראש חודש, כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ה) לפי שלא רצו הנשים ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל, לכן נתן להן הקב"ה שכרן שיהיו משמרות ראש חודש יותר מהאנשים.

דברי פרקי דרבי אליעזר

ב והנה בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ה) גרסינן, דן אהרן דין בינו לבין עצמו, אמר אם אני אומר להם תנו לי כסף וזהב מיד הם מביאים, אלא הריני אומר להם תנו נזמי נשיכם בניכם ובנותיכם ומיד הדבר בטל, שנאמר (שמות ל"ב, ב') ויאמר אליהם אהרן פרקו וגו'. שמעו הנשים ולא רצו, ולא קבלו עליהן ליתן נזמיהן לבעליהן, אלא אמרו להם, לעשות עגל ותועבה שאין בו כח להציל לא נעשה לכם. ונתן להם הקב"ה שכרן בעולם הזה שהן משמרות ראשי חדשים יותר מן האנשים. ונתן להם שכר לעולם הבא שהן עתידות להתחדש כמו ראשי חדשים, שנאמר

(תהלים ק"ג, ה') המשיב עטף וגו'. ראו האנשים שלא שמעו הנשים להם ליתן נזמיהן לבעליהן, מה עשו, עד אותה השעה היו הנזמים באזניהם כמעשה המצרים וכמעשה הערבים, פרקו את נזמיהם שבאזניהם ונתנו לאהרן, שנאמר (שמות ל"ב, ג') ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם, אשר באזני נשיהם אין כתיב כאן, אלא באזניהם". ע"ש.

בדברי הטור בשם אהיו רבינו יהודה

ג והנה הטור (בסימן תי"ז) הנ"ל הביא טעם לדבר מאחיו רבינו יהודה, לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם, דכתיב (בראשית י"ח, ו'), "לושי ועשי עוגות", ופסח היה. שבועות כנגד יצחק, שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק. סוכות כנגד יעקב, דכתיב (בראשית ל"ג, י"ז) "ולמקנהו עשה סוכות". וי"ב ראשי חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים. וכשחטאו בעגל ניטלו מהם וניתנו לנשותיהם לזכר שלא היו באותו חטא.

דברי הב"י סי' תי"ז

והב"י (שם) כתב על דברי הטור בשם אחיו רבינו יהודה, וז"ל: "ואם תאמר אם כן היכי קאמר רבי אליעזר [בפרקי דרבי אליעזר] לכן נתן להם הקב"ה שכרן דכיון שכבר ניתנו ראשי חדשים לישראל אף על פי שכשחטאו האנשים ניטל מהם הנשים שלא חטאו דין הוא שלא ינטל מהם ולא מיקרי נתינת שכר מה שלא ניטלו מהם. וי"ל דעדיין לא ניתנו ראשי חדשים לישראל שיהיו אסורים בעשיית מלאכה, אבל היו ראויים לינתן ובשביל מעשה העגל נמנע הטוב מהם, וכיון שהאשה נגררת אחר האיש וטפלה לו, היה ראוי גם כן לימנע מהן כדי שלא תהא טפל חשוב מן העיקר, אלא שלא רצה הקב"ה לקפח שכרן, ונתנו לנשים. ועוד יש לומר דמעיקרא ניתנו לאנשים ולא לנשים, וכשחטאו בעגל ניטלו מהאנשים וניתנו לנשים, והכי דייק לישנא דקאמר ניטלו מהם

וניתנו לנשותיהם, והשתא הוי שפיר נתינת שכר שזכו במה שלא היו ראויות קודם לכן". עכ"ד הב"י.

דברי הב"ח סי' תי"ז

והב"ח (שם) תירץ באופן אחר, וז"ל: "נראה לפי דאיכא לשאול למה ניתנו לנשים שכר זה ולא שכר אחר, על כן אמר דשמע מאחיו הרב רבי יהודה טעם לדבר וכו', פירוש דכיון שראשי חדשים שגם הם נקראים מועדים ניתנו בזכות י"ב שבטים, כשם שניתנו ג' רגלים בזכות האבות וכשחטאו בעגל נתבטלה זכותם, והגון היה לבטל גם כן מועדים דראש חודש, אלא לפי שלא היו הנשים באותו חטא וקנו להן זכות גדול, ניטלו מהם, כלומר נתבטלו מועדי ראש חודש מ"ב שבטים לגמרי, דכיון דבטל זכותם בטלו גם ראש חודש שתלו בזכותם אלא שחזרו וניתנו מחדש לנשותיהן בשביל זכות הנשים". עכ"ד.

דברי רש"י במגילה כ"ב ע"ב

ד ובמגילה (כ"ב:) ברש"י בד"ה ראשי חדשים כו', הביא את הפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ה) הנ"ל, והוסיף וכתב: "ומקרא מסייעו דכתיב (שמואל א' כ', י"ט) אשר נסתרת שם ביום המעשה, ותרגם יונתן ביומא דחולא [ביום חול], והתם נמי גבי רארש חודש קאי, דקאמר ליה מחר חודש, וקרי ליה לערב חודש יום המעשה, אלמא ראש חודש לאו יום המעשה הוא". עכ"ל. והיינו, דלפי הפרקי דרבי אליעזר שהנשים אין עושות בו מלאכה, אתי שפיר דדוקא ערב ראש חודש נקרא יום המעשה, מכלל דראש חודש עצמו אינו יום המעשה.

ביאר התשב"ץ

ה ובתשו' תשב"ץ (ח"ג סימן רמ"ד) ביאר הטעם שהנשים נהגו איסור דוקא לטוות, ונהגו היתר בשאר מלאכות כתפירה וכיו"ב, משום שבמלאכת המשכן נזדרזו הנשים יותר מן האנשים, שנאמר (שמות ל"ב, כ"ב) "ויבואו האנשים על הנשים", כתיב (שמות ל"ה, כ"ה)

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי
(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה
לפי סעיף 46
לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,
טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office:

21 Harav Kotler St.

Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

"וכל אשה חכמת לב בידה טוו ויביאו מטווה", וכתוב (שמות ל"ה, כ"ו) "טוו את העזים", שהיתה חכמה יתירה, וכדאיתא בשבת (ע"ד): דטויה על גבי בהמה אין זה דרך טויה, ורק במשכן היה זה חכמה יתירה כדכתיב "וכל אשה חכמת לב". ולכן נהגו איסור דוקא בטויה.

וסיים התשב"ץ: "נמצא שניטל מן האנשים איסור מלאכה בראש חודש מפני זריזותם בעגל ועצלותם במלאכת המשכן, וניתן אל הנשים שנתעצלו בעגל ונזדרזו במשכן". ע"ש.

ביאור ה"אור זרוע"

1) ויעני' ב"דרכי משה" (בסימן תי"ז סק"א) בשם ה"אור זרוע" (ח"ב סימן תנ"ד) דהטעם שזכו הנשים ליום טוב בראש חודש, לפי שבכל חודש וחודש האשה מתחדשת וטובלת וחוזרת לבעלה והיא חביבה עליו כביום חופתה, וכשם שהלבנה מתחדשת בכל ראש חודש והכל מתאווין לראותה כך האשה כשהיא מתחדשת בכל חודש בעלה מתאוה אליה וחביבה עליו כאשה חדשה, ולכך הוי ראש חודש יום טוב של נשים.

רחל אמנו תקנה תפילת מוסף דראש חודש

2) ובספר "ברכי יוסף" (או"ח סימן תכ"ג סק"ב) כתב: "מוסף של ראש חודש רחל אמנו תקנתה, שצפתה ברוח הקדש שעתידות נשי המדבר שלא ליכשל בעגל, ורמזה שמה בראשי תיבות ראשי חדשים לעמך". עכ"ד. והיינו כמשנ"ת בפרקי דרבי אליעזר, שבשכר שלא חטאו הנשים בעגל, זכו שתהיינה משמרות ביותר את ראשי חדשים. ולכן גם התפילה המיוחדת לראש חודש תיקנה אשה.

